

Psykoanalysen

Ingen omkamp

Siri Erika Gullestad

PhD, professor, Psykologisk institutt, Universitetet i Oslo

s.e.gullestad@psykologi.uio.no

Ønsker jeg en «omkamp om libidoteorien», spør Sigmund Karterud. Svaret er nei. I sitt siste innlegg tar Sigmund Karterud opp et nytt tema: Han forteller om sine personlige erfaringer med psykoanalysen og Norsk psykoanalytisk institutt. Det er viktig at slike opplevelser kommer for dagen. Samtidig er det leit å lese. Jeg erkjenner og vil sterkt beklage de autoritære trekk som har eksistert i de psykoanalytiske utdanningssystemer, inkludert det norske. Otto Kernbergs beskrivelse av møtet med psykoanalytiske institutter i New York (muntlig meddelelse) – sterkt preget av en patriarkalsk, medisinsk kultur – var forstemmende. Hans kritikk (Kernberg, 1986, 1996) ble samtidig utgangspunkt for en omfattende selvrefleksjon innad i mange institutter. Kernberg ble brukt som rådgiver i omorganiseringen av Norsk psykoanalytisk forening og institutt, nettopp med tanke på autoritære tendenser. På 1990-tallet tok jeg, som medlem av styret i Norsk psykoanalytisk forening, initiativ til å beklage den diagnostiske holdning som altfor lenge preget psykoanalysens forhold til homofili. I de senere tiår har norsk psykoanalytisk utdanning vært gjennom viktige omstruktureringer av systemene for opptak og evaluering av kandidater.

Libidobegrepet

Ønsker jeg en «omkamp om libidoteorien», spør Karterud. Svaret er nei. Jeg vil ikke «ha tilbake libidoteorien», slik Karterud sier (s. 46). I min artikkel definerer jeg drift som seksuell lystsøken – det er Karterud som bruker begrepet «libidoteorien». Begrepet «libido» refererer i den klassiske psykoanalytiske teorien til en spesiell form for driftsenergi, som kan forskyves til ulike kroppssoner, «lade» ulike objekter og komme til uttrykk i forskjellige sublimerede former. Som Bjørn Killingmo og jeg skriver i læreboken Underteksten, er dette uttrykk for en «mekanistisk tenkemåte» som ikke egner seg til å beskrive de mange subjektive, symbolske og atferdsmessige uttrykk for seksualitet vi støter på i klinisk praksis så vel som i normalutviklingen. Libidobegrepet har «ingen plass innen det objektrelasjonsperspektivet vi legger til grunn. Vi kommer i stedet til å snakke om seksualitet og de ulike kvaliteter av affekt og objektrepresentasjoner som kan være knyttet til seksualitetens forskjellige ytringsformer. Libido inntar derved plass som en metafor på linje med begrepet om psykisk energi» (Gullestad & Killingmo, 2005/ 2013, s. 43).

Jeg erkjenner og vil sterkt beklage de autoritære trekk som har eksistert i de psykoanalytiske utdanningssystemer, inkludert det norske

Kritikken av Freuds økonomisk-energetiske modell, basert på 1900-tallets fysikk (Holt, 1989), har medført at denne delen av teorien i dag er forlatt. Men dette betyr ikke nødvendigvis at teorien om drift som seksuell lystsøken er forkastet, slik Karterud sier den ble gjennom den «relasjonelle vending». Mens Bowlbys (1969) anliggende var at tilknytning ikke kan forklares ut fra driftsteorien, fremholdt Kohut (1977) at selvet har en egen utviklingslinje, atskilt fra den psykoseksuelle, og som

ikke kan forklares ut fra Freuds teori om narsissisme. Det begge kritiserer, er driftsteorien som en totalforklarende modell. En helt nødvendig og berettiget kritikk, det er Karterud og jeg enige om, som har ført til en revisjon av psykoanalytisk teori. Det som er forkastet, er således den mekanistiske libidoteorien – ikke seksualdriften som en grunnleggende drivkraft.

Hva driver oss?

Hovedpoenget i min artikkel i septemberutgaven i fjor var å løfte frem betydningen av seksuell lystsøken som en type motivasjon som ikke fanges inn av tilknytningsteori og selvpsykologi. Trygghet og selvbekreftelse utgjør ikke en uttømmende beskrivelse av hva som driver oss. Verken tilknytningsteori eller selvpsykologi legger vekt på lystsøking som eget motiv. Erotisk begjær er ikke sjelden på kollisjonskurs med behovet for et trygt og stabilt kjærlighetsforhold der vi blir bekreftet. Det kan endog næres av hindring, av det forbudte og umulige. Tilknytning og seksuell tenning kan gå hver sin vei – en velkjent problemstilling i klinisk praksis. Vi mennesker står overfor noe «annet» i oss selv, en naturkraft, ofte opplevd som overskridende og vilt. Uanstendige fantasier som overskrider forholdet til den aktuelle partneren, er del av menneskelig seksualitet. Hvordan forklarer Karterud disse motsetningene i vårt erotiske liv? Hormoner er viktig, som Karterud sier. Seksuallysten medieres delvis gjennom dem. Men seksualitet er ikke hormoner eller nevrotransmittere. At de to likestilles, er uttrykk for det Per Brodal (2018) kaller en begrepsforvirring om hjerne og sinn.

Barnets lyst er forskjellig fra voksen seksualitet – her er Karterud og jeg enige. Som jeg skrev i mitt forrige svar, er det trolig bedre å snakke om sensuell lyst når det gjelder barn. Å insistere på at seksualitet utelukkende «vokser frem i puberteten som et hormonbettinget emosjonelt system» (s. 46), risikerer likevel å overse eller underbetone elementer av kontinuitet fra barndom via ungdomstid til voksenliv. Barns «doktorleker», onani og ofte intense seksuelle nysgjerrighet er alle fenomener som på ulikt vis kan være uttrykk for en barnlig seksualitet. Klinisk erfaring med seksuelle overgrep mot barn er også relevant i denne sammenhengen: I tillegg til omfattende skam og angst kan grenseoverskridende seksuelle handlinger innebære automatisk aktivering av lyst hos barnet (ereksjon/lubrikasjon, uten at barnets «jeg» er med), med påfølgende forvirring og skyldfølelse (Gullestad, 2005a). Psykoanalysen understreker dialektikken mellom barnets lyst og den voksnes: Barnets erfaringer seksualiseres også nachträglich (i etterhånd), og lades med voksne, erotiske fantasier og begjær.

Psykoanalyse og tilknytningsteori

«Libidoteorien var ... det 'sted' der slaget i sin tid stod mellom 'klassisk' og 'relasjonell' psykoanalyse», skriver Karterud. Kanskje var det slik noen steder. Anna Freud møtte Bowlbys (1969) nyskapende og legitime kritikk av klassisk freudiansk teori om barnets tilknytning på autoritært og avfeidende vis. Det var «bad blood» (Fonagy & Campbell, 2015) mellom psykoanalyse og tilknytningsteori. Dette var svært beklagelig, slik jeg selv har skrevet om (Gullestad, 2001). Norsk psykoanalyse ble preget av Harald Schjelderup og hans kritikk av ensidigheten i Freuds driftsteori, samt av karakteranalysens vektlegging av karakter og form («psykoanalyse på norsk», Gullestad & Killingmo, 2005/ 2013; Anthi & Stänicke, 2018). Min generasjon av psykoanalytikere leste Kohut og tilknytningsteori som en del av pensum, objektrelasjonsteoretiske perspektiver var selvfølgelig, likeledes betydningen av relasjon, empati og selvbekreftelse. Den teoridebatt Karterud beskriver, har ikke bare funnet sted mellom psykoanalysen og relasjonell tenkning som noe «utenfor». Den er i høyeste grad en del av

psykoanalysen selv. Men det intersubjektive perspektivet, som innebærer kritikk av forestillingen om terapeuten som en uavhengig observatør, er ikke alltid tilstrekkelig innreflektert. Dette gir jeg Karterud rett i.

Den klassiske psykoanalysens teori om affekt som avledet fra drift, var utilstrekkelig. Moderne psykoanalyse har revidert og utvidet forståelsen av affekt (Green, 1973; Sandler & Sandler, 1978; Stein, 1991; Spezzano, 1993; Gullestad, 2005b; Stänicke et al., 2013). I tråd med forskning på grunnleggende emosjoner (Ekman & Davidson, 1994; Tomkins, 1995; Panksepp, 1998; Monsen & Solbakken, 2013; Karterud, 2013) anser man nå at følelser representerer en spontan vurdering av omgivelsene, og er en biologisk fundert, selvstendig kilde til kunnskap. Affekt er kommunikasjon, et primært, nonverbalt «språk», og utgjør et psykologisk motiv i første rekke.

Som Karterud er jeg opptatt av intersubjektivitet, terapeutens væremåte og vesen og terapeutens ansvar for å skape en god terapeutisk relasjon. I Underteksten skriver vi: «I dagens psykoanalyse er det alminnelig enighet om at Freuds tanke om terapeuten som en nøytral observatør, og metaforen om terapeuten som en 'blank skjerm' ... er foreldet. Disse forestillingene må erstattes av en topersonssituasjon der deltakerne samhandler, og der begge parter sender ut signaler som påvirker den annen» (Gullestad & Killingmo, 2005/ 2013, s. 68). «Bekreftelse», som viser til validering av den andres subjektive opplevelse, er kanskje det mest sentrale begrepet i mitt terapeutiske virke.

Referanser

- Anthi, P. & Stänicke, E. (2018). Psykoanalysens inntog i norsk psykologi og psykiatri. – En historisk beretning. Tidsskrift for Norsk psykologforening, 6: 446 - 457.
- Bowlby, J. (1969). Attachment and loss. Vol. I. Attachment. London: Penguin 1978.
- Brodal, P. (2018). Nevrokulturell imperialisme. Tidsskrift for Den norske legeforening, 20: 1972 - 1975.
- Ekman, P. & Davidson, R. (red.). The nature of emotions: fundamental questions. Oxford: Oxford university press.
- Fonagy, P. & Campbell, C. (2015). Bad blood revisited: Attachment and psychoanalysis. British journal of psychotherapy, 31: 229 - 250.
- Gullestad, S.E. (2001). Attachment theory and psychoanalysis: controversial issues. Scandinavian psychoanalytic review, 24: 3 - 16.
- Gullestad, S.E. (2005a). Who is «who» in dissociation? A plea for psychodynamics in a time of trauma. International journal of psychoanalysis, 86: 639 - 656.
- Gullestad, S.E. (2005b). In the beginning was the affect. Scandinavian psychoanalytic review, 28: 3 - 10.
- Gullestad, S.E. & Killingmo, B. (2005/ 2013). Underteksten. Psykoanalytisk terapi i praksis. Oslo: Universitetsforlaget.
- Green, A. (1973). Le discours vivant: La conception psychanalytique de l'affect. Paris: Presses Universitaires de France.
- Holt, R.R. (1989). Freud reappraised. A fresh look at psychoanalytic theory. New York: Guilford.
- Karterud, S. (2013). Emosjoner i mentaliseringsbasert terapi (MBT). Tidsskrift for norsk psykologforening, 50: 759 - 764.
- Kernberg, O.F. (1986). Institutional problems of psychoanalytic education. Journal of the American psychoanalytic association, 34: 799 - 834.

- Kernberg, O.F. (1996). Thirty methods to destroy the creativity of psychoanalytic candidates. *International journal of psychoanalysis*, 77: 1031 - 1040.
- Kohut, H. (1977). *The restoration of the self*. New York: International Universities press.
- Monsen, J.T. & Solbakken, O.A. (2013). Affektintegrasjon og nivåer av mental representasjon: Fokus for terapeutisk intervensjon i Affektbevissthetsmodellen. *Tidsskrift for norsk psykologforening*, 50:740 - 751.
- Panksepp, J. (1998). *Affective neuroscience: The foundation of human and animal emotions*. New York: Oxford University Press.
- Sandler, J. & Sandler, A.-M. (1978). On the development of object relationships and affects. *International journal of psychoanalysis*, 59: 285 - 296.
- Spezzano, C. (1993). *Affects in psychoanalysis: a clinical synthesis*. Hillsdale NJ, London: The Analytic Press.
- Stänicke, E., Varvin, S. & Stänicke, L. (2013). *Tidsskrift for norsk psykologforening*, 50: 772 - 780.
- Stein, R. (1991). *Psychoanalytic theories of affect*. New York, Westport, London: Praeger.
- Tomkins, S. (1995). *Exploring affects. The selective writings of Silvan Tomkins*. Cambridge UK: Cambridge University Press.